

-
7. Київською Руссю управляли з Луганщини. URL:<https://old/archeo-news/ru>
  8. Коваленко Ю. Монети Золотої Орди із Глухова та його округа. *Соборний Майдан*. № 5 (83). Вересень–жовтень 2017. С. 2–3.
  9. Монети Нижньої Наддніпрянщини та Подінців'я. URL:<https://uk/wikipedia/org>
  10. Пул (денежная единица). URL: <https://ru.wikipedia>
  11. Пули Азака. URL: <https://donovedeneo.ru/blog/puly-azaka>
  12. Средневыковые монеты Азака. URL: https://donovedenie.ru/liog/sredneveko-vue_monety_azaka/2014-02-15-377
  13. Трезубец: от Посейдона до Чингисхана. URL: <https://megamairix.ru>

ЄВРЕЙСЬКИЙ МАНДРІВНИК НА ТЕРЕНАХ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

Отземко О. В.

The report is based on the notes of a Jewish traveler Rabbi Petachiah of Regensburg, who visited the North Azov region, describing life and customs of the nomadic Cumans in the second half of the 12th century.

Key words: North Azov, travelogue, Petachiah of Regensburg.

Середньовічна історія Північного Приазов'я, зокрема Донеччини, досить скудно відбита в писемних історичних джерелах. З огляду на це, неабиякої цінності набувають уривчасті згадки про приазовські степи, які дійшли до нас у нечисельних писемних пам'ятках.

Життя кочових народів, що панували на цих землях, відбилосся в записках очевидців – мандрівників, посольських місій, релігійних місіонерів, які з різних причин опинилися на цій території або на суміжних землях. Особливе місце серед них посідають записки про подорож єврейського мандрівника рабі Петахії з Регенсбургу, який перетнув степи Північного Приазов'я в другій половині XII ст. та залишив описання половецького населення.

Євреї завжди виявляли інтерес до навколишніх країн і народів. Особливості історичного розвитку єврейської спільноти зумовили формування великої єврейської діаспори, осередки якої за часів середньовіччя існували практично в усіх відомих тоді землях Старого Світу. Подорожуючі євреї – послы і перекладачі, купці та паломники, інтелектуали і вимушені мандрівники, яких вигнали родичі або громада, – були невід'ємною частиною середньовічного мандрівного світу.

Одним із головних мотивів єврейських подорожей було паломництво до Єрусалиму, святих місць для поклоніння, покаяння або зцілення. Не менш вагомим мотивом було прагнення пізнати світ, дістатися до таємничих царств Сходу, відшукати зниклі «десять колін Ізраїлевих». Спонукало захоплення мандрами і те, що євреї міг приїхати в будь-яку країну та, з великою долею ймовірності,

зустріти там своїх одновірців. Зазначені обставини сприяли тому, що євреї часто виступали посередниками між християнським і мусульманським світами. Вони не належали до жодного табору, знали різні мови, їм в будь-якому місці були готові надати допомоги одноплемінники [1, с. 12; 3; 4; 8, с. 113].

Зважаючи на це, подорожі стають центральним сюжетом багатьох творів єврейської середньовічної літератури. Окрім віршів і хроні, до сьогодні збереглися записки єврейських мандрівників, які були популярні вже серед сучасників, перекладалися різними мовами. Окрім відомостей про Святу землю, місця, пов'язані з реліквіями, похованнями єврейських мудреців, мандрівники писали про міста, торгівлю та ремісництва, різноманітні цікаві факти для розваги читачів [1, с. 12–13; 3].

Не всі паломники занотовували свої враження під час подорожі, як і далеко не всі записки єврейських мандрівників збереглися. J. Shatzmiller пише про десять єврейських мандрівних записок часів європейського середньовіччя. Найважливішими він вважає записки рабі Бен'яміна з Тудели і Петахії з Регенсбурга [2, с. 212]. Петахія походив з родини празьких вчених євреїв. Між 1173 і 1187 рр. він здійснив подорож у Святу землю. Його маршрут, який, окрім того, передбачав відвідування могил великих єврейських мудреців, пролягав через Польщу, Київську державу, Вірменію, Мідію, Персію, Вавилон і Сирію, після чого, ймовірно, рабі повернувся до дому морським шляхом через Візантію [3; 4]. Тож, на своєму шляху до єврейських старовин Петахія проїжджав через Київ та землі, заселені половцями.

Мандрівні записки, відомі під назвою «Навколосвітня подорож рабі Петахії Регенсбургського», дійшли до нас у сильно скороченому переказі. Одним із авторів переказу був його сучасник, лідер германських хасидів Ігуда Хасид, який твір Петахії відредагував і піддав цензурі [2, с. 214; 3]. Текст містить чимало помилок, особливо в правописі власних імен. Це зумовлено тим, що рукопис декілька століть до першої публікації (1595 р.) переписувався, підпадав під правки та викривлення [3; 4]. Незважаючи на це, записки Петахії Регенсбургського дослідники вважають «надійним джерелом» [2, с. 216], «безцінним джерелом географічних відомостей» [8, с. 114]. З кінця XVI ст. вони перевидавалися понад два десятки разів, перекладалися різними мовами.

Записки рабі короткі, уривчасті, плутані, тому достатньо складно визначити географічну локалізацію його маршруту. Можна стверджувати, що в 1174 р. або 1175 р. Петахія Регенсбургський був у Києві, переправився через Дніпро, після чого 16 днів їхав «по земле кедаров» (половців), у якій «тянется рукав морской, отделяющий страну эту от земли хазаров». Хазарією рабі мандрував вісім днів, відтак ймовірно потрапив до Закавказзя [5]. В. П. Марголін, перший видавець твору Петахії російською мовою (1881 р.), коментуючи ці записи, звертає

увагу на те, що як «землю хазарскую» Петахія міг позначити простір між Доном і Волгою. Тоді морський рукав – це Таганрозька затока [4]. У цьому разі мандрівник перетнув землі половців саме приазовським степом.

У будь-якому разі відомості Петахії про «землю кеदारов» (половців) достатньо точні й перегукуються з повідомленнями пізніших мандрівників: «Земля их не гориста и вся состоит из равнин» [5]. Про самих «кедарів» Петахія згадує, що вони «живут в шатрах: у них красивые, дальнзоркие глаза, потому что они не едят соли и кочуют на полях, поросших благоуханными травами. Они отличные стрелки, убивают птицу на лету; видят и распознают предметы на расстоянии более чем одного дня пути» [5].

Він описує відомий з інших джерел спосіб переправи кочовиків через ріку, особливості їхнього харчування: «У обитателей этой земли нет судов, но они сшивают вместе по десяти лошадиных растянутых шкур, обшивают их кругом по краям одним ремнем, садятся на эти шкуры с телегами и кладью; затем привязывают концы шкур ремнями к хвостам лошадей, которых пускают вплавь, и таким способом переправляются через реку. Хлеба не едят в этой земле, а только рис и просо, сваренные в молоке, а также молоко и сыр. Что касается мяса, то куски его кедары кладут под седло лошади гоняют ее до пота, и когда мясо согреется, они его так и едят» [5].

У короткому сюжеті про половців є також відомості про деякі їхні звичаї та соціальний устрій. Зокрема, повідомлення «у них нет царя, но только князья и благородные фамилии» [5] фахівці трактують як підтвердження того, що в другій половині XII ст. половецька спільнота складалася з окремих орд (їх очолювали «князі»), які поділялися на роди (курені) – поєднання декількох патріархальних родин («благородные фамилии») [6, с. 131–132; 7, с. 223].

Отже, записки рабі Петахії Регенсбургського, попри уривчастість, нечіткість часової та географічної локалізації, що притаманно середньовічним нарративним джерелам, містять одні з перших повідомлень очевидця про половецьке населення Північного Приазов'я. Опис кочового побуту половців має паралелі в записках мандрівників, які побували у степах Північного Приазов'я в XIII–XV ст. та описали побут татарського населення, що свідчить про наступність способу життя у кочовиків.

Джерела та література

1. David A. Jewish Travelers from Europe to the East, 12th–15th centuries. *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos*. 2013. Sección Hebreo 62: 11–39. URL: https://www.academia.edu/39116833/Abraham_David_Jewish_Travelers_from_Europe_to_the_East_Twelfth_Fifteenth_Centuries_Miscel%C3%A1nea_de_Estudios_%C3%81rabes_y_Hebraicos_vol._62_2013_11-39

2. Shatzmiller J. «In Search of a 'Jewish Compostela': Benjamin of Tudela and Petachia of Regensburg» in Antón M. Pazos, ed., *Translating the Relics of St James: From Jerusalem to Compostela*. London and New York: Routledge, 2016. 211–221.
3. Зеленина Г. Предисловие. *Три єврейських путешественника / ред. Г. Зеленина*. Москва: Мости культури; Jerusalem: Gesharim, 2004. 332 с. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1032672>
4. Марголин В. Введение. *Три єврейських путешественника / ред. Г. Зеленина*. Москва: Мости культури; Jerusalem: Gesharim, 2004. 332 с. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1032672>
5. Кругосветное странствие раби Петахии Регенсбургского. *Три єврейських путешественника / ред. Г. Зеленина*. Москва: Мости культури; Jerusalem: Gesharim, 2004. 332 с. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1032672>
6. Плетнева С. А. Половцы. Москва: Наука, 1990. 196 с.
7. Федоров-Давыдов Г. А. Кочевники Восточной Европы под властью золотоордынских ханов. Москва: Изд. МГУ, 1966. 275 с.
8. Райт Дж. К. Географические представления в эпоху крестовых походов: Исследование средневековой науки и традиции в Западной Европе. Москва: «Наука», 1988. 478 с.

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ О. В. ТЕРЕЩЕНКА СЕРЕДИНИ ХІХ СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО З ТОПОНІМІКИ БАХМУТСЬКОГО КРАЮ (ДО ІСТОРІЇ ЗАСНУВАННЯ ЗАЙЦЕВА-МИКИТІВКИ)

Кулішов М. В.

Based on documentary and cartographic sources, the author highlights origins of the name of Zaitsevo-Nikitovka, a centuries-old village in Donetsk region. In particular, census lists of Bakhmut fortress are analyzed and toponymic connections with real personalities are established.

Key words: *Tereschenko, archaeological research, toponymy, Bakhmut, Zaitsevo, Mykivka, Horlivka.*

Терещенко Олександр Васильович (1806–1865 рр.) – дійсний статський радник, археолог і етнограф середини ХІХ ст. Народився в м. Зіньків Полтавської губернії. Після закінчення Харківського університету служив у міністерстві державних маєтностей Російської імперії. Усе життя збирав і опрацьовував історичні документи й матеріали, був активним членом Археографічної комісії, брав участь у розборі Астраханського, Віленського, Варшавського та південно-руських архівів.

Упродовж 1843–1851 рр. проводив археологічні розкопки Царевського городища, у 1852–1854 рр. досліджував Олександропільський курган на Катерино-